

NUMMER 14, 16 MEI 2024

**GENTSE
ECONOMISCHE
INZICHTEN**

**UNIVERSITEIT
GENT**

DE HEILIGE GRAAL: DE KOOVKRACHT VAN 900.000 BELGISCHE GEZINNEN TIJDENS DE VIVALDI-REGEERPERIODE

Gert Peersman, Koen Schoors en Milan van den Heuvel
Vakgroep Economie, Universiteit Gent

 **FACULTEIT ECONOMIE
EN BEDRIJFSKUNDE**

KERNINZICHTEN

- We analyseren de evolutie van de koopkracht (het reëel beschikbaar inkomen) gedurende de regeerperiode aan de hand van banktransactiegegevens van 900.000 gezinnen. We maken een onderscheid tussen verschillende inkomensgroepen (kwintielen), en houden rekening met de samenstelling van de huishouduitgaven van de inkomensgroepen en de werkelijke energiefacturen die ze hebben betaald.
- De koopkracht is over de gehele periode **gemiddeld** met 1,4% gestegen. Er was een cumulatieve stijging van 3,2% in 2021 en 2022. Echter, sinds februari 2023 is er een terugval van 1,8%-punt. Dit komt omdat lonen en uitkeringen werden geïndexeerd op basis van een consumptieprijsindex die in 2021 en 2022 aanzienlijk werd overschat, wat resulteerde in een kunstmatige koopkrachtstijging. Vanaf begin 2023 is echter het tegenovergestelde gebeurd door een onderschatting van de inflatie.
- De koopkrachtstijging heeft zich voornamelijk voorgedaan in de **drie hoogste inkomenskwintielen**. Vooral in het hoogste kwintiel: de koopkracht van deze inkomensgroep is over de volledige periode met 4,5% gestegen.
- De volatiliteit was het grootst voor het **laagste inkomenskwintiel**. Eind 2022 was de koopkracht van dit kwintiel met 4,8% gestegen, maar sindsdien is er een terugval van 7,5%-punt, waardoor zij over de hele periode 2,7% koopkracht hebben verloren. Ook het tweede kwintiel heeft aan koopkracht ingeboet. Er zijn drie hoofdoorzaken:
 - Het indexeren van lonen en uitkeringen op basis van een vertekend algemeen inflatiecijfer heeft de grootste impact op hun inkomen.
 - Door de sociale energietarieven en een hoger gewicht van energiesteun in de energiefactuur, was de inflatie voor deze inkomensgroep in 2022 lager dan het gemiddelde. Vanaf 2023 worden zij echter geconfronteerd met een bovengemiddelde inflatie omdat de sociale tarieven tot op heden zijn blijven doorstijgen, terwijl de energiefacturen van andere inkomensgroepen aan het dalen zijn.
 - Sinds begin 2024 is er een daling van het (nominale) inkomen in de lage inkomenscategorieën, wat erop wijst dat de gevolgen van recente economische tegenvallers zich vooral in deze categorieën manifesteren.
- We zien ook grote verschillen in de koopkrachtevolutie binnen de inkomensgroepen zelf, vooral wat de evolutie van de energiefacturen betreft, en verschillen tussen (sectorale) loonindexatiesystemen. Wie enkel de "index" heeft gekregen, heeft vandaag bijvoorbeeld minder koopkracht dan bij het begin van de regeerperiode.
- We formuleren enkele voorstellen om de koopkrachtschommelingen die louter het gevolg zijn van de automatische indexatie in de toekomst te vermijden.

INLEIDING¹

Economie is een belangrijk verkiezingsthema. Uit "De Stemming", een onderzoek uitgevoerd in opdracht van VRT NWS en De Standaard, blijkt dat mensen zich vooral zorgen maken over hun koopkracht. In tegenstelling tot macro-economische cijfers vindt de helft van de ondervraagden dat de Belgische economie het afgelopen jaar is verslechterd. Meer dan een derde geeft aan dat de situatie van het eigen huishouden is verslechterd. Vooral bij de laagste inkomens heerst pessimisme.

Een cruciale vraag is hoe de koopkracht in de afgelopen jaren en maanden is geëvolueerd. Volgens het Federaal Planbureau is het reëel netto beschikbaar inkomen (koopkracht) van de gezinnen in 2022 met 1,9% gedaald, en in 2023 met 3,6% gestegen. Vergelijkbare cijfers worden gerapporteerd door De Nationale Bank en de OESO. Deze cijfers zijn echter jaargemiddelden, wat het moeilijk maakt om de exacte evolutie van de koopkracht te kennen, vooral in de recente maanden voorafgaand aan de verkiezingen. Bovendien zijn deze cijfers gebaseerd op officiële inflatiestatistieken. In een eerder Gents Economisch Inzicht hebben we aangetoond dat er een aanzienlijke overschatting was van de werkelijke energiekosten, en daardoor van de inflatie, in de periode 2021-2022 (Peersman, Schoors en van den Heuvel, 2023). Wij voorspelden ook dat in 2023 het tegenovergestelde zou gebeuren, wat suggereert dat de gerapporteerde recente stijging van de koopkracht mogelijk zwaar overschat is. Tot slot zijn deze statistieken gemiddelden voor alle Belgische huishoudens, zonder onderscheid naar inkomensklasse. Het beschikbaar inkomen kan voor inkomenscategorieën anders zijn geëvolueerd, maar ook de inflatie kan verschillend zijn geweest door de samenstelling van de gezinsuitgaven of het al dan niet beschikken over een sociaal energietarief.

Het beschikbaar inkomen kan voor inkomenscategorieën anders zijn geëvolueerd, maar ook de inflatie kan verschillend zijn geweest door de samenstelling van de gezinsuitgaven of het al dan niet beschikken over een sociaal energietarief.

In dit Gents Economisch Inzicht gebruiken we banktransactiegegevens van 900.000 Belgische gezinnen om de evolutie van het reëel beschikbaar inkomen op maandbasis tot en met maart 2024 in kaart te brengen. We analyseren de evolutie per inkomenskwintiel en berekenen de inflatie per kwintiel om een beeld te krijgen van de koopkrachtevolutie per inkomensgroep. Het beschikbaar inkomen omvat alle looninkomsten (inclusief vakantiegeld, bonussen en eindejaarpremies), uitkeringen en pensioenen die gezinnen ontvangen. Zelfstandigen en kapitaalinkomsten maken geen deel uit van de analyse. We tonen ook de koopkrachtevolutie voor verschillende indexatiesystemen van lonen en uitkeringen. Veel gezinnen hebben immers enkel de "index" gekregen, zonder bijvoorbeeld baremastijgingen.

¹ We danken BNP Paribas Fortis voor het verstrekken van toegang tot de gegevens voor ons onderzoek. De meningen, conclusies en aanbevelingen die in dit Inzicht worden gepresenteerd zijn echter uitsluitend die van ons en niet noodzakelijk die van BNP Paribas Fortis. De gegevens werden enkel gebruikt voor academische doeleinden. Er werd geen persoonlijke of vertrouwelijke informatie uitgewisseld. Alle voorzorgsmaatregelen werden genomen om de privacy en vertrouwelijkheid van de klanten van de bank volledig te waarborgen.

DATASET VAN HET ONDERZOEK

We gebruiken geanonimiseerde transactiedata van BNP Paribas Fortis (BNPPF), conform een strikt GDPR-veiligheidskader binnen de systemen van de bank. De transactiedata verlaten nooit de bank. Elke banktransactie bevat een datum, anoniem klantnummer (rekeningen op hetzelfde domicilie-adres worden hierbij als een gezin beschouwd), bedrag, en een label dat het type transactie aangeeft (zoals een loonstorting of betaling voor energie). Dit maakt het mogelijk om specifieke betalingen voor elektriciteit, gas en andere brandstoffen te identificeren, evenals inkomsten uit lonen (inclusief bonussen, eindejaarspremies, vakantiegeld), pensioenen en andere sociale uitkeringen. Zelfstandigen die hun loon niet via een vennootschap uitkeren zijn uitgesloten van het onderzoek omdat hun persoonlijke en zakelijke transacties niet van elkaar te onderscheiden zijn. Kapitaalinkomsten worden evenmin in de analyse opgenomen.

Uit de transactiegegevens selecteren we huishoudens die van januari 2018 tot en met maart 2024 iedere maand een inkomen (loon, pensioen en/of uitkering) hebben ontvangen op hun BNPPF-rekening. Huishoudens met één of meerdere maanden zonder inkomen worden uitgesloten om vertekeningen in de inkomensdistributie te voorkomen. Dit kan leiden tot het missen van enkele specifieke gevallen, vooral onder de lagere inkomens. Huishoudens die pas na januari 2018 voor het eerst inkomen ontvingen of die voor maart 2024 uit het onderzoek vielen (bijvoorbeeld door overlijden of het sluiten van de rekening) zijn wel inbegrepen, zolang er geen inkomensonderbreking was. Dit zorgt ervoor dat onze steekproef demografische veranderingen adequaat weerspiegelt.

De uiteindelijke steekproef bestaat uit gemiddeld 899.839 unieke huishoudens per maand. Deze gezinnen worden elke maand verdeeld in vijf inkomenskwintielen, waardoor individuele huishoudens doorheen de tijd van kwintiel kunnen veranderen, bijvoorbeeld door een promotie, jobverlies of pensionering.² Zo construeren we op ieder moment een 'foto' van de inkomensverdeling en documenteren we de evolutie van die verdeling. We baseren onze analyse op het mediaaninkomen per kwintiel.³

De jaarlijkse groei van het nominaal beschikbaar inkomen is zeer gelijkaardig aan de groeivoeten gerapporteerd door het Planbureau, de OESO en de Nationale Bank.

Tabel 1 toont de evolutie van het totale netto jaarinkomen (inclusief vakantiegeld en andere premies) per inkomenskwintiel tussen 2020 en 2023. Over het algemeen liggen de absolute bedragen iets hoger dan de inkomensverdeling die door het Huishoudbudgetonderzoek van STATBEL voor de Belgische bevolking worden gerapporteerd. Dit wijst erop dat lagere inkomenscategorieën mogelijk ondervertegenwoordigd zijn in onze dataset. De tabel laat anderzijds zien dat de jaarlijkse groei van het nominale beschikbaar inkomen sterk overeenkomt met de groeicijfers die door het Planbureau, de OESO

² We sorteren elke maand de inkomens van laag naar hoog, en verdelen de gezinnen dan in vijf gelijke groepen die elk 20% van de gezinnen bevatten, vandaar "kwintielen".

³ De facto rapporteren we met andere woorden de 10^e, 30^e, 50^e, 70^e en 90^e percentielen.

en de Nationale Bank worden gerapporteerd. Qua globale inkomensevolutie is onze dataset met andere woorden representatief voor het ganse land.

Tabel 1 – Jaarlijks nominaal beschikbaar gezinsinkomen

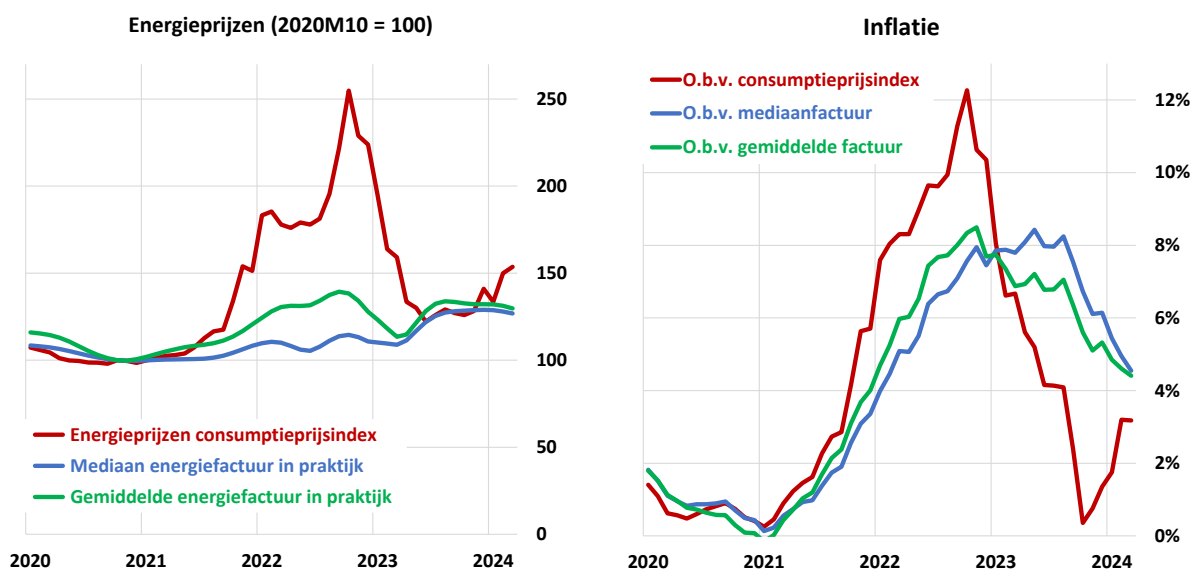
	Netto jaarinkomen (incl. premies en vakantiegeld)				Jaarlijkse groei		
	2020	2021	2022	2023	2021-20	2022-21	2023-22
Gemiddeld gezin	51.891	53.944	57.713	62.712	4.0%	7.0%	8.7%
Mediaangezin	47.940	50.087	53.769	58.717	4.5%	7.4%	9.2%
Mediaan inkomenskwaartiel Q1	18.777	19.771	21.106	22.701			
Mediaan inkomenskwaartiel Q2	30.883	32.183	34.346	37.283			
Mediaan inkomenskwaartiel Q3	47.940	50.087	53.769	58.717			
Mediaan inkomenskwaartiel Q4	60.897	62.792	67.067	72.897			
Mediaan inkomenskwaartiel Q5	90.104	93.569	100.881	110.442			
OESO - beschikbaar inkomen					3.7%	7.5%	8.7%
NBB - beschikbaar inkomen					4.8%	7.7%	9.0%
Planbureau - beloning werknemers en sociale uitkeringen					4.1%	8.1%	8.2%

Vervolgens gebruiken we de transactiegegevens van deze gezinnen om de gemiddelde en mediaan energiefactuur per inkomenskwaartiel vast te stellen. We gebruiken daarvoor enkel de gegevens van gezinnen die hun energierekeningen voor elektriciteit en verwarming consequent via hun BNPPF-rekening betalen. We nemen ook de eindafrekeningen van gas en elektriciteit in deze berekeningen op. Tenslotte zuiveren we alle datareeksen voor seizoenseffecten (zodat bijvoorbeeld het vakantiegeld gespreid wordt over het hele jaar) en passen we een milde uitvlakkingsfilter toe op de reeksen (zodat bijvoorbeeld de energiesteun uitgevlakt wordt over meerdere maanden). In de grafieken schalen we de reeksen (met uitzondering van inflatie) op basis van de startmaand van de Vivaldi-regering, waarbij oktober 2020 als index 100 wordt genomen.

EVOLUTIE VAN DE INFLATIE

Het linkerpaneel in Figuur 1 toont de evolutie van de officiële energieprijzen en die van de gemiddelde en mediaan energiefacturen in de praktijk. Het rechterpaneel toont de inflatie volgens de consumptieprijnsindex, samen met een herberekening van de inflatie op basis van de werkelijk betaalde energiefacturen, zoals uitgelegd in Peersman, Schoors en van den Heuvel (2023). Deze keer hebben we wel de evolutie van de energiefacturen uitgevlakt, zodat de trends duidelijker zichtbaar worden.

Figuur 1 –Energieprijzen en inflatie volgens de consumptieprijnsindex versus de praktijk

De figuur illustreert het significante verschil tussen officiële statistieken en de werkelijke energiekosten. In oktober 2022 waren de energieprijzen volgens officiële gegevens sinds de start van de federale regering met 155% gestegen (rode lijn). Echter, de gemiddelde energiefactuur was slechts met 38% gestegen (groene lijn) en de mediaanfactuur zelfs maar met 15% (blauwe lijn). Drie factoren verklaren het verschil: i) de officiële index houdt enkel rekening met de tarieven van nieuwe (vaste of variabele) energiecontracten, terwijl een meerderheid van de gezinnen contracten hadden met een (lager) vast tarief van voor de crisis; ii) de officiële data zijn gebaseerd op verbruiksvolumes van vóór de pandemie, terwijl in werkelijkheid het verbruik daalde; iii) de overheidssteun wordt in de statistieken gespreid over 12 maanden, terwijl gezinnen de korting op de energiefactuur al volledig hadden gekregen.

In de periode erna zien we exact het tegenovergestelde. Volgens de consumptieprijnsindex halverden de energiefacturen bij constant verbruik op 6 maanden tijd. In de praktijk was dat niet zo aangezien de meeste gezinnen nooit de enorme prijsstijging hebben ondervonden omdat ze toen nog een vast tarief hadden. Bovendien werd de energiesteun een jaar lang in de index verwerkt als een aanzienlijke prijsverlaging, terwijl gezinnen die korting op de energiefactuur in praktijk al enige tijd niet meer kregen. Volgens de index waren de energiekosten in 2023 gemiddeld 30% lager dan in 2022, terwijl de gemiddelde energiefactuur slechts 4,5% goedkoper was, en de mediaanfactuur zelfs 9,4% duurder.

Deze vertekening beïnvloedt ook de inflatiecijfers, zoals we kunnen zien in het rechterpaneel van Figuur 1. Hoewel de officiële piekinflatie in oktober 2022 12,3% was, toont onze herberekening op basis van de werkelijk betaalde energiefacturen dat de inflatie toen slechts 8,5% was volgens de gemiddelde factuur en 7,9% volgens de mediaanfactuur. Over het hele jaar 2022 was de officiële inflatie daardoor respectievelijk 2,6% en 3,4% te hoog ingeschat. Dit heeft belangrijke implicaties voor de koopkrachtevolutie, aangezien de lonen op dat moment geïndexeerd werden volgens het officiële inflatiecijfer.

Vanaf 2023 zien we het tegenovergestelde: de officiële cijfers onderschatten de werkelijke inflatie, aangezien die uitgaat van een forse daling van de energiefacturen. De werkelijke inflatie was in 2023

gemiddeld 7,6% volgens de mediaanfactuur en 6,6% volgens de gemiddelde factuur, terwijl dit volgens de consumptieprijsindex slechts 4,0% was. In maart 2024 was de effectieve inflatie nog steeds 4,4%. Opnieuw is dit essentieel voor de evolutie van de koopkracht: lonen en uitkeringen werden daardoor minder geïndexeerd dan de werkelijke prijsstijgingen.

Inflatie per inkomenscategorie

In Figuur 2 presenteren we de evolutie van de energiefacturen en inflatie voor de inkomenskwintielen. Q1 vertegenwoordigt de laagste inkomenscategorie (rode lijn), en Q5 de hoogste categorie (groene lijn). Voor de berekening van de inflatie houden we rekening met de daadwerkelijke energiefacturen van elk kwintiel. In navolging van Zimmer en Jonckheere (2020) passen we ook inkomens-specifieke wegingsfactoren toe voor de verschillende uitgavenposten (voeding, energie, huur, vrije tijd, etc.), gebaseerd op het tweejaarlijkse Huishoudbudgetonderzoek van STATBEL.⁴

De bovenste rij van Figuur 2 laat zien dat de evolutie van de energierekening aanzienlijk varieerde tussen de inkomenskwintielen. Dit is grotendeels te wijten aan het feit dat veel gezinnen een sociaal tarief voor elektriciteit en gas hebben of hadden. In mei 2021 werd dit tarief uitgebreid naar bijna 20% van alle gezinnen. Bij een sociaal tarief wordt de mogelijke prijsstijging per kwartaal geplafonneerd. Zo wordt de elektriciteitsprijs geplafonneerd als deze meer dan 10% boven het sociale tarief van het voorgaande kwartaal of 20% boven het gemiddelde van de vier voorgaande kwartalen uitstijgt. In de onderste rij van Figuur 2 tonen we de evolutie van zowel de sociale als de commerciële tarieven.

Inflatieverschillen tussen inkomenscategorieën zijn voornamelijk het gevolg van de sociale tarieven en de procentuele impact van de energiesteun op de energiefactuur.

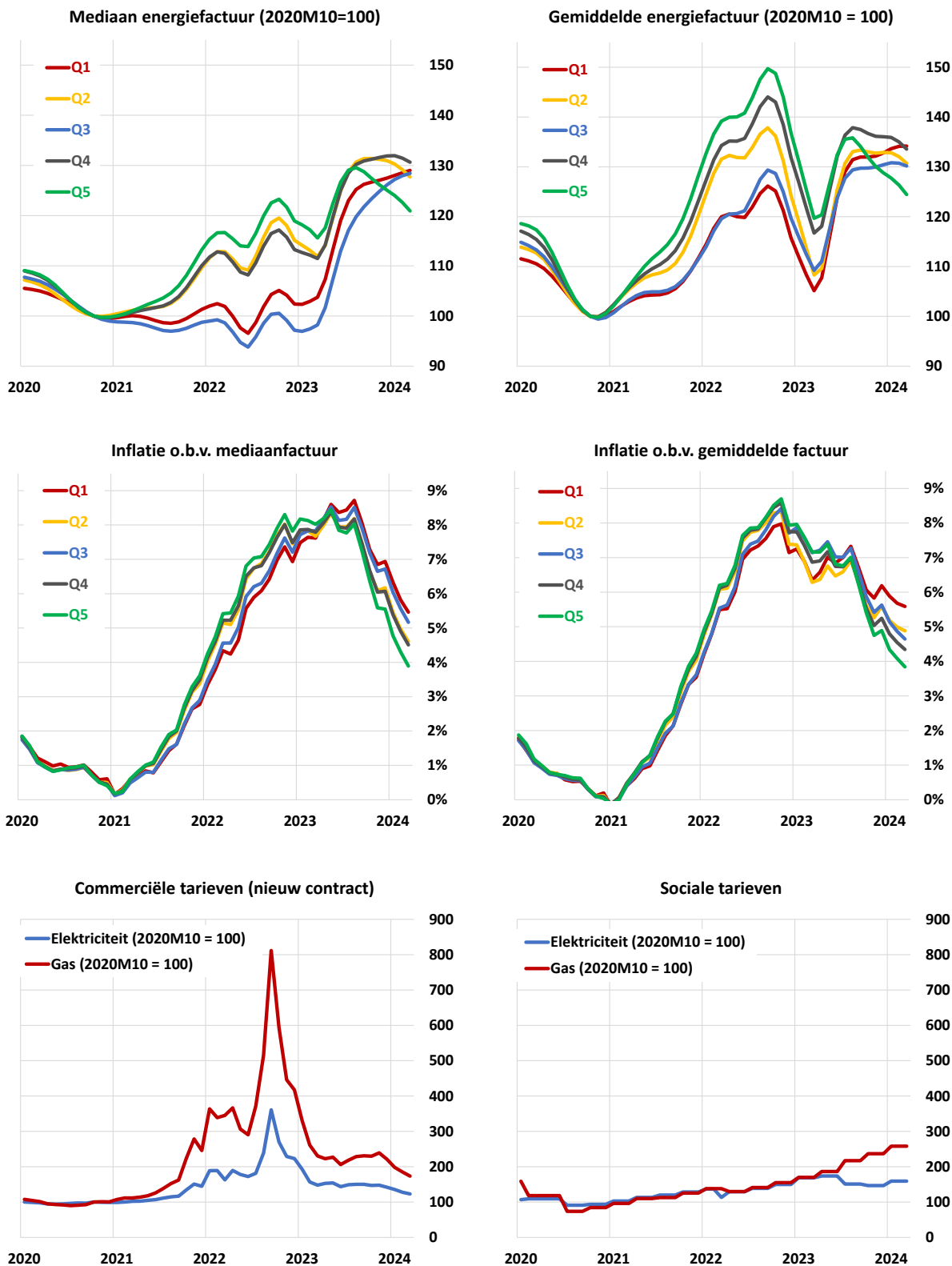
Tijdens de energiecrisis ontvingen alle inkomensklassen btw-verlagingen en massale energiesteun om de stijging van de energiekosten te verzachten.⁵ Behoudens eventuele variaties in de evolutie van het energieverbruik, zijn verschillen tussen de kwintielen bijgevolg voornamelijk het gevolg van de sociale tarieven. Daarnaast is de energiesteun procentueel groter voor gezinnen met een lagere energiefactuur (in euro's), wat typisch lagere inkomens zijn. Hierdoor zijn de mediane energiefacturen in 2022 voor Q1 en Q3 vrijwel ongewijzigd gebleven, terwijl de facturen voor Q2, Q4 en Q5 meer dan 10% hoger waren dan het voorgaande jaar. De reden waarom we ook een gunstig effect voor Q3 zien, is omdat er in Q3 veel gezinnen met tweeverdieners zitten waarvan ten minste één lid een laag inkomen heeft en dus recht heeft op een sociaal tarief. In Q2 zitten bijvoorbeeld meer alleenstaanden met een doorsnee inkomen. Opmerkelijk is ook dat de gemiddelde facturen in alle kwintielen in 2022 aanzienlijk meer gestegen zijn dan de mediane facturen, wat erop wijst dat er in alle inkomenscategorieën

⁴ De gewichten van STATBEL worden gerapporteerd per inkomenskwartiel. We vertalen die gewichten naar kwintielen op basis van de overlap. Zo gebruiken we het eerste (vijfde) kwartiel voor het eerste (vijfde) kwintiel. De tussenliggende kwintielen zijn gewogen gemiddelde van de overlappende kwartielen. Globaal zijn de inflatieverschillen (exclusief energie) tussen de inkomenscategorieën gering. De evolutie van de energiefactuur is de voornaamste bron van verschillen.

⁵ De hoge inkomens zullen nog een stuk van de energiesteun moeten terugbetalen via de belastingen, maar dat effect zit niet verrekend in de cijfers van de figuren.

ook veel gezinnen waren met serieus oplopende energiefacturen en bijgevolg een hogere inflatie. Dat is een belangrijke nuance bij de resultaten en conclusies die we rapporteren over de kwintielen.

Figuur 2 – Energiefactuur en inflatie per inkomenscategorie

Zoals weergegeven in het middelste paneel van Figuur 2, was de inflatie in 2022 voor het laagste inkomenskwintiel gemiddeld 1,0% lager dan voor het hoogste kwintiel. Dit verschil was deels te wijten aan een hogere inflatie exclusief energie bij de hogere inkomens, die proportioneel meer uitgeven aan nieuwe voertuigen en horeca, twee uitgavenposten die forse prijsstijgingen kenden. De belangrijkste verklaring is echter de verschillende evolutie van de energiefacturen zoals hierboven besproken.

Door het plafonneringsmechanisme van de sociale tarieven stijgen de prijzen weliswaar beperkt per kwartaal, maar blijven ze stijgen zolang ze de toename van de commerciële tarieven niet evenaren. Terwijl de energiefacturen voor het hoogste inkomenskwintiel met bijna 10% daalden, stegen ze voor het laagste kwintiel mede daardoor het afgelopen jaar met meer dan 20%.

Vanaf medio 2023 steeg de inflatie voor het laagste inkomenskwintiel echter boven die van de hogere inkomensklassen, met een toenemend verschil in recente maanden. In maart 2024 was de inflatie voor Q1 op basis van de mediaan energiefactuur 5,5%, tegenover 3,9% voor Q5. Dit verschil, dat nog groter is op basis van de gemiddelde factuur, kan deels verklaard worden door een hoger aandeel van de huur in de uitgaven van het laagste kwintiel, terwijl huurinflatie momenteel rond 6% schommelt. De belangrijkste factor is echter opnieuw de evolutie van de energiefacturen: terwijl die voor een mediaangezin in Q5 sinds de zomer van 2023 met bijna 10% daalden, stegen ze voor een gezin in Q1 het afgelopen jaar met meer dan 20%. Zoals we kunnen zien in de onderste rij van Figuur 2, is dit voornamelijk het gevolg van de systematische stijging van de sociale tarieven in 2023-2024, tegenover een sterke daling van de commerciële tarieven voor nieuwe en variabele energiecontracten. Door het plafonneringsmechanisme van de sociale tarieven stijgen de prijzen weliswaar beperkt per kwartaal, maar blijven ze stijgen zolang ze de toename van de commerciële tarieven niet evenaren. De laagste inkomens worden daardoor pas sinds kort ten volle met de energie-inflatie geconfronteerd.

EVOLUTIE VAN DE KOOPKRACHT

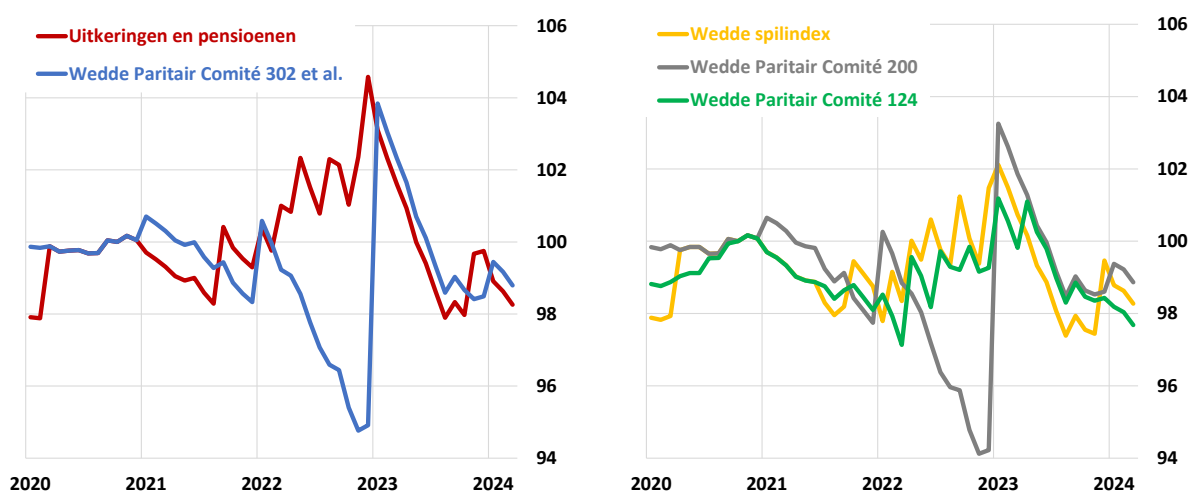
De koopkracht van een gezin wordt bepaald door het nominaal netto beschikbaar inkomen, gecorrigeerd voor de prijsevolutie. Gezien de cruciale rol van automatische loonindexatie voor de veranderingen in het beschikbaar inkomen, onderzoeken we eerst de impact van dit systeem op de koopkrachtontwikkelingen. Daarna analyseren we hoe de koopkracht voor een gemiddeld Belgisch gezin in de praktijk is geëvolueerd, en maken we een vergelijking tussen de inkomenscategorieën.

Automatische indexatie van lonen, pensioenen en uitkeringen

In ons land zijn diverse automatische indexatiesystemen van kracht. Zo worden de lonen in de publieke sector, met twee maanden vertraging, systematisch verhoogd wanneer de afgevlakte gezondheidsindex met 2% is toegenomen; bekend als de spilindex. Dit geldt ook voor uitkeringen en pensioenen, zij het met een vertraging van één maand. Anderzijds zijn er sectoren waar loonaanpassingen slechts jaarlijks plaatsvinden. Voor Paritair Comité 200 (>500.000 werknemers) is dat in januari, op basis van de afgevlakte gezondheidsindex in november en december. Ook voor sectoren zoals de horeca (PC 302, >158.000 werknemers), voeding (PC 118 & 120, ±100.000 werknemers) en wegvervoer (PC 140.03, ±99.000 werknemers) gebeurt dit jaarlijks op basis van de index in november. De bouwsector (PC 124, >140.000 werknemers) kent daarentegen ieder kwartaal een indexatie van de lonen.

In een omgeving van hoge en volatiele inflatie kunnen de details van het indexatiemechanisme grote gevolgen hebben voor de koopkrachtschommelingen van een gezin. Een bijkomend probleem stelt zich wanneer de energieprijzen die gebruikt worden voor de indexberekening niet goed overeenstemmen met de werkelijke energiekosten. Dit leidt ertoe dat de koopkracht stijgt wanneer de energie-inflatie overschat wordt, terwijl deze daalt wanneer ze onderschat wordt. Dit resulteert in fluctuaties in de koopkracht, terwijl het doel van het systeem juist is om de koopkracht van werknemers stabiel te houden. Een samenspel van deze modaliteiten kan een vreemde cocktail vormen.

Figuur 3 – Koopkrachtevolutie van diverse indexatiesystemen (2010M10 = 100)

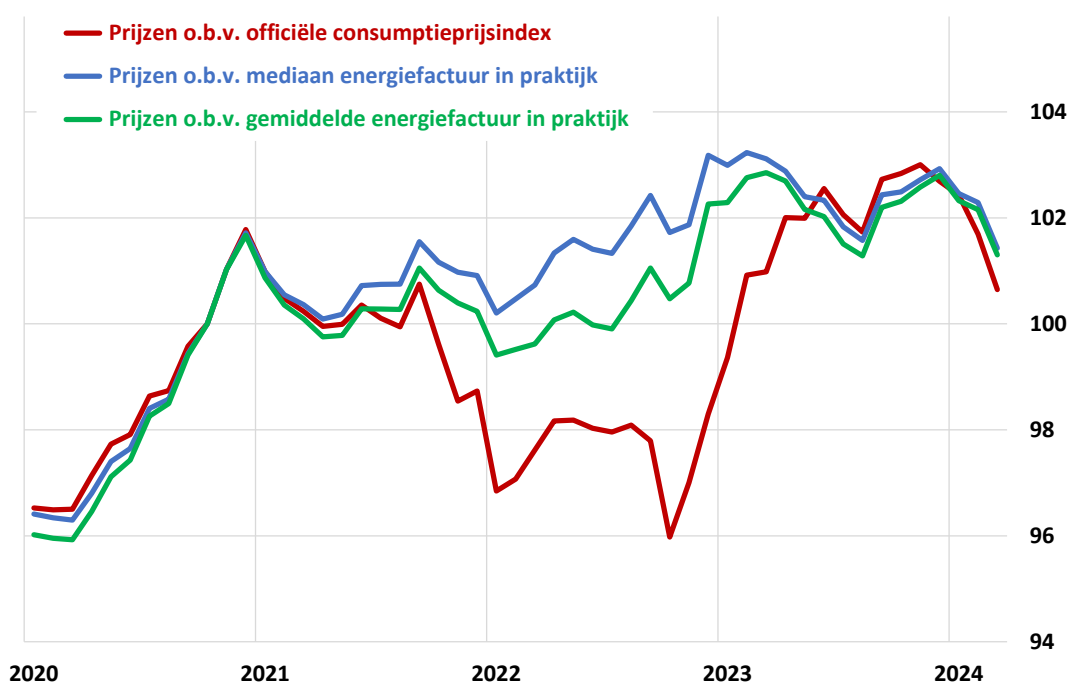
Om de impact van de diverse indexatiesystemen te kennen, hebben we simulaties uitgevoerd voor de meest gangbare systemen. Figuur 3 toont de koopkrachtevolutie voor een persoon (gezin) die alleen de index heeft gekregen als inkomensstijging, zonder bijvoorbeeld baremastijgingen. Voor de toename van het inkomen hebben we rekening gehouden met de exacte timing en referentieperiode van elk systeem op basis van de officiële afgevlakte gezondheidsindex. De evolutie van de koopkracht (reel beschikbaar inkomen) berekenen we vervolgens op basis van de werkelijke inflatie. Om het zo realistisch mogelijk voor te stellen, gebruiken we de prijsindex van Q1 voor de indexatiesystemen in het linkerpaneel, die voornamelijk van toepassing zijn voor lagere inkomens (zoals uitkeringen en de horecasector), en de gemiddelde prijsindex voor het rechterpaneel.

Uit de simulaties blijkt dat de "index" er niet in geslaagd is om de koopkracht stabiel te houden. Tegen het einde van 2022 was bijvoorbeeld de koopkracht van werknemers in de horecasector, die slechts jaarlijks een loonindexering krijgen, met 5,2% gedaald als gevolg van de hoge inflatie. Hoewel dit binnen een jaarlijks systeem geen verrassing is, heeft het indexeren van hun loon aan een overschatte inflatie in januari 2023, met 11%, geleid tot een "overshooting" van hun koopkracht met bijna 4%. Sindsdien is de koopkracht voor deze werknemers opnieuw met $\pm 5\%$ gedaald, mede door het onderschatten van de inflatie aan het einde van 2023, wat resulteerde in ontoereikende loonstijgingen in 2024. De koopkrachtfluctuaties zijn nog groter voor uitkeringen en pensioenen. Tussen augustus 2021 en december 2022 steeg de koopkracht voor deze gezinnen met 6,4%. Sindsdien is de koopkracht terug met ruim 6% gedaald. Dit vormt een probleem, vooral omdat uitkeringsgerechtigden en werknemers met een laag inkomen, zoals die in de horecasector, doorgaans geen spaarbuffers opbouwen of reserves hebben om dergelijke schommelingen op te vangen. Opvallend is ook dat al deze systemen momenteel koopkrachtverlies aangeven ten opzichte van de start van de regeerperiode. Gezinnen die alleen maar de 'index' hebben gekregen, hebben dus uiteindelijk aan koopkracht ingeboet.

Evolutie van de koopkracht in praktijk

Figuur 4 toont de effectieve evolutie van de koopkracht van een gemiddeld gezin. Deze wordt niet alleen bepaald door indexeringen van het inkomen en de inflatie, maar ook door baremaloonstijgingen, bonussen, banengroei, demografische trends, etc. De rode lijn weerspiegelt de koopkracht wanneer we het beschikbaar inkomen corrigeren op basis van de officiële consumptieprijsindex. De globale tendens komt overeen met de jaarcijfers van overheidsinstanties: een daling van de koopkracht in 2022, en een stijging in 2023. Over de volledige periode is de gemiddelde koopkracht toegenomen.

Figuur 4 – Reëel beschikbaar inkomen van gemiddeld Belgisch gezin (2010M10 = 100)

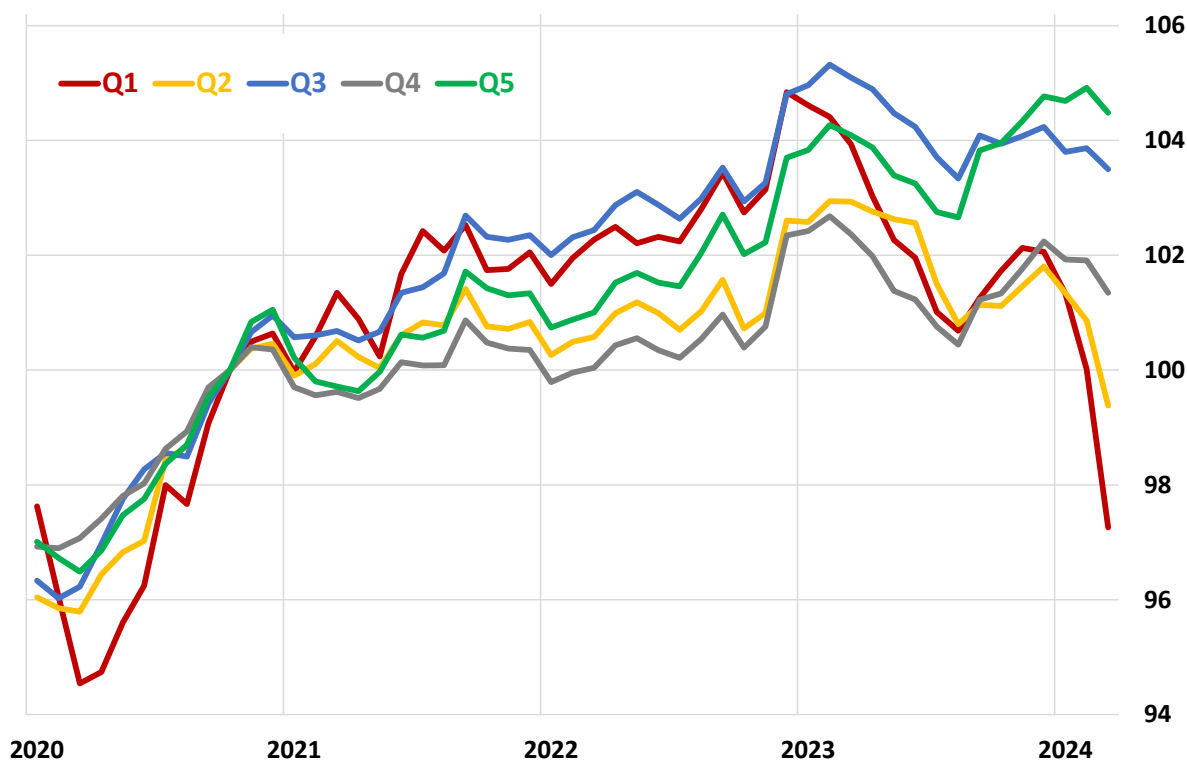

Het plaatje verandert enigszins wanneer we de werkelijke energierekeningen gebruiken voor de inflatieberekening. Voor een gemiddeld gezin was er zowel in 2022 als 2023 een stijging van de koopkracht (0.8% en 1.1% op basis van de mediaan energiefactuur, of 0.0% en 2.0% op basis van de gemiddelde factuur). Sinds oktober 2020 observeren we een koopkrachtstijging met 1,4%. Zoals verwacht volgens onze indexatiesimulaties, zien we echter ook een terugval tijdens het afgelopen jaar. In februari 2023 bedroeg de koopkrachtwinst sinds het begin van de regeerperiode voor een gemiddeld gezin nog 3,2%, wat betekent dat er de afgelopen 13 maanden een daling was van 1,8%.

Koopkracht per inkomenscategorie

De resultaten voor de verschillende inkomenskwintielen worden weergegeven in Figuur 5. Voor ieder kwintiel gebruiken we de corresponderende prijsindex gebaseerd op de mediaan energiefactuur. Verschillen met de resultaten op basis van de gemiddelde energiefactuur zijn minimaal.

Figuur 5 – Reëel beschikbaar inkomen per inkomenscategorie (2010M10 = 100)

Er zijn opvallende verschillen tussen de inkomensgroepen. Het hoogste inkomenskwintiel heeft bijvoorbeeld gedurende de hele regeerperiode een gestage toename van de koopkracht gekend. Ondanks de energiecrisis steeg het reëel beschikbaar inkomen van het hoogste kwintiel tussen oktober 2020 en maart 2024 met 4,5%. Ook het middelste kwintiel (Q3) zag zijn koopkracht gedurende de gehele periode toenemen met 3,5%, hoewel we hier wel de eerder genoemde terugval zien in de afgelopen maanden. Een jaar geleden was de koopkrachtstijging van dit kwintiel nog 5,3%.

De grootste schommelingen zien we bij de laagste inkomenscategorieën. Zo was het reële inkomen van het eerste kwintiel (Q1) aan het einde van 2022 met 4,8% gestegen, maar sindsdien zien we een terugval van maar liefst 7,5%-punt. Er zijn drie oorzaken voor deze grote volatiliteit. Ten eerste, door het indexeren van uitkeringen en lonen volgens een algemeen inflatiecijfer dat in 2021 en 2022 aanzienlijk overschat werd, nam de koopkracht in die periode kunstmatig toe. Vanaf begin 2023 is echter het tegenovergestelde gebeurd door het onderschatten van de inflatie. Ten tweede, de "overshooting" en de terugval zijn veel groter voor Q1 omdat de prijsstijgingen voor deze inkomensgroep in 2022 milder waren dan het algemene gemiddelde, voornamelijk door de gunstige sociale energietarieven en het hogere procentuele gewicht van de energiesteun in de energiefactuur. Vanaf 2023 werden ze echter geconfronteerd met een bovengemiddelde inflatie omdat de sociale tarieven zijn blijven stijgen, terwijl de commerciële tarieven aanzienlijk daalden. Tenslotte zien we een daling van het nominale beschikbare inkomen in de lage inkomenscategorieën sinds het begin van 2024, wat erop wijst dat de gevolgen van recente economische tegenvallers, zoals herstructureringen bij bepaalde bedrijven, een stijging van jeugdwerkloosheid of mogelijk meer technische werkloosheid, zich vooral in deze categorieën manifesteren. Over de hele regeerperiode is de koopkracht voor het laagste kwintiel uiteindelijk met 2,7% gedaald. Ook voor het tweede kwintiel zien we over de hele periode een lichte daling met 0,6%. In Figuur 6, verderop in dit Inzicht, worden de resultaten per inkomensdeciël weergegeven, waaruit blijkt dat vooral de eerste drie decielen koopkrachtverlies hebben geleden.

CONCLUSIE

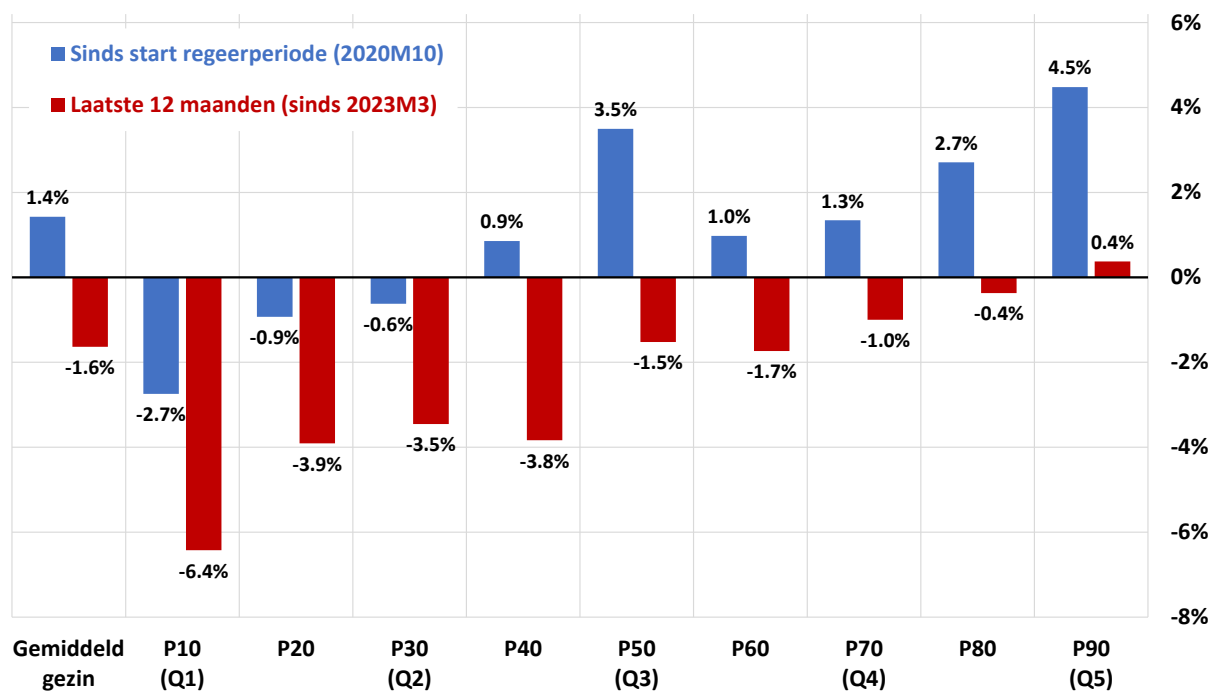
Uit bevestigingen blijkt dat veel mensen zich zorgen maken over hun koopkracht, wat samen met migratie het belangrijkste verkiezingsthema is. Politicologen wijzen erop dat het pessimisme over de economie en de koopkracht een motivatie vormt om te stemmen voor radicale partijen, en mee aan de basis ligt van het succes van die partijen bij recente peilingen. Cijfers van overheidsinstanties suggereren nochtans dat de koopkracht tijdens de huidige regeerperiode is toegenomen. In ons land hebben we ook een systeem van automatische indexering, waarbij de lonen en uitkeringen zouden moeten meestijgen met de levensduurte. Waarom ervaren velen dit anders?

In dit Gents Economisch Inzicht hebben we de evolutie van de koopkracht tijdens de regeerperiode in kaart gebracht aan de hand van banktransacties van 900.000 Belgische gezinnen. In tegenstelling tot bestaande statistieken, die alleen jaarlijkse gegevens bieden op geaggregeerd niveau voor alle Belgische huishoudens samen, laat ons dit toe om de maandelijkse evolutie te volgen tot en met maart 2024, en een onderscheid te maken tussen verschillende inkomensgroepen. We kunnen ook rekening houden met de werkelijke energiekosten om de inflatie te berekenen, in plaats van de minder representatieve contracten die worden gebruikt voor de berekening van de consumptieprijsindex.

Onze resultaten laten zien dat de bezorgdheid niet ongegrond is. Hoewel de koopkracht gemiddeld is gestegen, zijn er aanzienlijke verschillen tussen inkomensgroepen. Bovendien is de koopkracht het afgelopen jaar gedaald, nadat er een kunstmatige stijging had plaatsgevonden doordat lonen en uitkeringen werden geïndexeerd op basis van een consumptieprijsindex die geen goede weergave was

van de werkelijke inflatie. Die recente evolutie kan zwaarder doorwegen bij het algemene gevoel over de koopkracht. Veel gezinnen hadden waarschijnlijk ook hun levensstandaard al aangepast aan de tijdelijke koopkrachtstijging, waardoor een terugval des te harder aankomt.

Figuur 6 – Verandering van koopkracht voor verschillende inkomenspercentielen

Figuur 6 vat onze bevindingen samen voor een meer gedetailleerde opsplitsing van de inkomenscategorieën. We tonen de verandering van de koopkracht voor het 10de, 20ste, en 90ste inkomenspercentiel van onze dataset sinds het begin van de regering en gedurende het afgelopen jaar. P10, P30, P50, P70 en P90 corresponderen met de mediaan van de kwintielen die we eerder rapporteerden. Uit de figuur blijkt dat de koopkracht tot en met het 30ste (laagste) percentiel is gedaald in vergelijking met het begin van de regeerperiode. Het is vooral de bovenste helft van de inkomensdistributie die een stijging heeft gezien. Aan de andere kant, met uitzondering van het 90ste percentiel, zien we een daling van de koopkracht tijdens het afgelopen jaar. Met name voor de lagere inkomenscategorieën, die typisch weinig financiële reserves hebben om schokken op te vangen, is de rollercoaster het grootst. Dit kan een belangrijke factor zijn van het groeiende antipolitieke sentiment.

Een correctere berekening van de consumptieprijsindex zou dit probleem in de toekomst grotendeels kunnen vermijden. Dat kan door systematisch de werkelijk betaalde prijzen op te vragen bij de energieleveranciers, en deze gebruiken voor de berekening van de consumptieprijsindex, in plaats van zich te beperken tot de geafficheerde tarieven voor nieuwe contracten. Dit zou voorkomen dat de koopkracht teveel stijgt en daarna weer daalt door de automatische indexatie. De stabilisatie van de koopkracht is immers het uiteindelijke doel van het systeem. Daarnaast zou dit onnodige fluctuaties in de concurrentiekracht van Belgische bedrijven vermijden die uit de loonschommelingen voortvloeien.

Een andere conclusie uit ons onderzoek is dat het regelen van de energiesteun via de energiefacturen niet verstandig was. De schommelingen in de consumptieprijsindex die hierdoor ontstonden—doordat de energiefactuur in de index wordt opgenomen—hadden vermeden kunnen worden door de steun anders te organiseren, bijvoorbeeld met een inkomenscheque. Anderzijds kunnen we opnieuw vragen stellen bij het berekenen van de consumptieprijsindex zelf. Het gros van de energiesteun die het inflatiecijfer heeft vertekend, was namelijk een "vast bedrag", onafhankelijk van het verbruiksvolume. Dat kan je moeilijk als een "prijsdaling" beschouwen.

Tot slot is het ook zinvol om kritisch te kijken naar de modaliteiten van de sociale energietarieven. Door het plafonneringsmechanisme is er uitstel, doch geen afstel van energieprijstijgingen. Omdat de consumptieprijsindex—en dus ook de inkomensontwikkeling van deze gezinnen—voornamelijk gebaseerd is op commerciële energietarieven, leidt dit mechanisme tot ongewenste fluctuaties in de koopkracht van de laagste inkomens. Een mogelijke oplossing zou kunnen zijn om deze gezinnen te ondersteunen met een energietarief dat weliswaar lager is dan de marktprijzen, maar toch procentueel evolueert volgens de prijzen die andere gezinnen gemiddeld betalen.

REFERENTIES

Peersman, Gert, Schoors, Koen en Milan van den Heuvel (2023): "Hoezo energiecrisis? Analyse van de energiefactuur van 930.000 gezinnen", *Gentse Economische Inzichten*, Nr. 9.

Zimmer, Hélène en Jana Jonckheere (2020): "Consumer prices in light of the COVID-19 crisis", *NBB Economic Review*, December.

Prof. dr. Gert Peersman is gewoon hoogleraar aan de Vakgroep Economie. Zijn onderzoek focust op empirische macro-economie, monetair beleid, begrotingsbeleid, conjunctuuranalyse en de dynamiek van grondstofmarkten. Meer informatie over zijn onderzoek vindt u op zijn [homepagina](#). Contacteren kan via Gert.Peersman@Ugent.be.

Prof. dr. Koen Schoors is hoogleraar aan de Vakgroep Economie. Zijn voornaamste onderzoeksdomeinen omvatten het bank- en financiewezen, ontwikkelingseconomie, institutionele economie, en complexe systemen. Meer informatie over zijn onderzoek vindt u op zijn [homepagina](#). Contacteren kan via Koen.Schoors@Ugent.be.

Prof. dr. Milan van den Heuvel is gastprofessor aan de Vakgroep Economie. Hij onderzoekt hoe de grote volumes data die grootbanken bezitten gebruikt kan worden om sociale en economische uitdaging aan te kaarten. Hierbij focust hij voornamelijk op empirisch micro-economische onderwerpen, van sociale mobiliteit, tot consumptiegedrag en ongelijkheid. Meer informatie over zijn onderzoek vindt u op zijn [homepagina](#). Contacteren kan via Milan.vandenheuvel@Ugent.be.

Gentse Economische Inzichten vormen een forum voor toegankelijk gecommuniceerde onderzoeksbevindingen en beleidsaanbevelingen door vorsers van de Universiteit Gent. De Inzichten vertolken alleen de visie van de auteur(s). Zij kunnen niet doorgaan als de visie van een onderzoeksgroep, de Vakgroep Economie of Universiteit Gent.

Voor meer onderzoek van de Vakgroep Economie verwijzen we naar <https://www.ugent.be/eb/economics/en>.

Gentse Economische Inzichten wordt mede mogelijk gemaakt door een gift van www.sustinvest.eu.

SUSTINVEST heeft geen inspraak over inhoud en beleidsaanbevelingen.

The logo for SUSTINVEST, featuring a stylized 'S' symbol followed by the word 'SUSTINVEST' in a serif font.

SUSTINVEST